

Статья посвящена определению роли традиций народного календаря в формировании нравственно-эстетических взглядов подрастающих поколений. Необходимость осознания того, что народные традиции являются реализацией человеческого потенциала, направленного на полное выявление своего предназначения, что именно традиции благодаря своему содержательному нравственно-эстетическому наполнению делает мир богатым, разнообразным, неповторимым и интересным для всех в плане его познания.

Ключевые слова: традиция, праздник, народный календарь, культура, опыт, морально-эстетические взгляды.

The article is devoted to defining the role of tradition in shaping of the national calendar of moral and aesthetic views of the younger generation. The need to be aware of the fact that people's traditions are the realization of human potential for the total identification of its mission, that it is a tradition in its content of moral and aesthetic content that makes the world rich, diverse, unique and interesting for everybody in terms of its cognition.

Keywords: tradition, holiday, folk calendar, culture, experience, morally-aesthetic looks.

Сергеева Н.В. – викладач російської мови підготовчого відділення міжнародного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна)

Рецензент – член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук професор Г.П. Шевченко

УДК 17.022.1

ДО ПИТАННЯ ПРО ТИПОЛОГІЮ ЦІННОСТЕЙ

Т.О. Скрябіна

У статті представлено аналіз найпоширеніших класифікацій цінностей. Автор зазначає базовий характер духовних ціннісних орієнтацій у системі цінностей особистості; пропонує модель ціннісної системи лікаря; визначає специфіку ціннісних орієнтацій медиків.

Ключові слова: духовні цінності, особистість, типологія цінностей.

У сучасних умовах спостерігається дисбаланс між темпами розвитку матеріальної й духовної культури суспільства. У зв'язку з цим категорії «цінність», «ціннісні орієнтації» набули сьогодні нового змісту й особливої значущості. Ціннісна проблематика дедалі привертає увагу психологів, соціологів, педагогів, освітян. Численні дослідження Н. Асташової, В. Дряпіки, О. Набока, О. Олексюк, М. Попова, Н. Ткачової, О. Уваркіної, С. Шандрук та ін. присвячені ціннісному розвитку особистості, формуванню ціннісних орієнтацій молоді. Незважаючи на тривалий інтерес до зазначеної теми, складними питаннями аксіології є проблеми ієрархізації цінностей та їхньої типології. З одного боку, це пояснюється наявністю великого розмаїття цінностей в індивідуальному та суспільному житті, їхніми численними просторовими та часовими характеристиками, а з іншого, тим, що саме ієрархія цінностей демонструє значущість тих чи інших цінностей і на цьому підґрунті визначає загальну спрямованість поведінки індивіда.

Метою даної роботи є аналіз найпоширеніших класифікацій цінностей.

Завдання роботи:

- порівняти точки зору різних авторів на типологію цінностей;
- зазначити базовий характер духовних цінностей у ціннісній системі особистості;
- окреслити систему цінностей майбутнього лікаря;
- визначити специфіку професійних ціннісних орієнтацій медика.

Деякі науковці (Ш. Амонашвілі, А. Зазвизинський, А. Закірова, Л. Столович та ін.) вважають, що неможливо жорстко ієрархізувати цінності [4, 11]. А. Маслоу, називаючи вічні цінності „метацинностями”, стверджував, що вони взагалі не мають співрядності, усі вони рівноцінні, мають однаково важливу значущість [13]. Інший підхід до ціннісної ієрархізації у І. Шманьової. Дослідниця розглядає ціннісну орієнтацію як здатність суб'єкта визначати ієрархію цінностей у власній свідомості на певному етапі розвитку особистості з метою задоволення своїх потреб [14].

Типологізуючи цінності, науковці В. Франкл, В. Момов, С. Анісімов, Д. Леонт'єв беруть за основу різні аспекти існування та функціонування цінностей. В. Франкл вважав, що виконуючи роль сенсів людського життя, цінності виступають як змістовні універсалиї та становлять три основних класи, які дозволяють зробити життя людини

осмисленим: цінності творчості (в тому числі праці); цінності переживання (перш за все любові); цінності ставлення [12].

С. Анісімов відокремлює: абсолютні цінності (життя, здоров'я, знання, прогрес, справедливість, гуманність, духовна досконалість людини); антицінності або псевдоцінності (невігластво, дочасна смерть, хвороби, голод, деградація людини тощо); релятивні (відносні) цінності, які не є постійними, змінюються залежно від історичних, класових, світоглядних позицій (політичні, ідеологічні, релігійні, моральні, класові) [1, с.19].

В. Момов передбачає, що цінності можна типологізувати як цінності-цілі, цінності-ідеали, цінності-бажання та цінності належного [7].

Д. Леонт'єв пропонує діючу ієрархічну систему цінностей, яка визначає вікові особливості активності особистості: безпосередні цінності етичного порядку (чесність, порядність, доброта тощо); цінності міжособистісного спілкування (вихованість, життєрадісність, чуйність); цінності професійної самоактуалізації (відповідальність, ефективність у справах, наполегливість, ретельність); індивідуалістичні цінності (незалежність, відповідальність, конформізм тощо) [5, с.13-14].

Для висвітлення сутності цінності у педагогіці та для подальшого формування ціннісних орієнтацій у вихованців доцільним є звернення до базової класифікації цінностей М. Рокича, згідно з якою виділяються цінності базові стабільні (цінності-цілі) та інструментальні (цінності-засоби), які дозволяють досягти цінностей-цілей [8]. Базові цінності, або цінності-цілі, – це деякі усталені орієнтири, які визначають стратегічний напрям розвитку суспільства. Цінності-засоби є тактичними цінностями, тобто такими діями та вчинками, які дозволяють отримати бажаний результат.

Про ціннісний плюралізм і цінність плюралізму думок говорив ще І. Берлін. Численність думок та ставлень у межах ціннісних традицій цивілізаційного розвитку є нормальним, позитивним явищем при умові визнання ціннісного потенціалу людини, її свободи, соціально-демократичного розвитку. „Цінності не завжди сумісні, й людині доводиться вибирати” [2, с.181]. Вибір не можливий поза ціннісним ставленням людей до об'єктів своєї діяльності.

Окреслюючи ціннісні орієнтації лікаря, зупинимося на розрізненні соціальних та індивідуальних цінностей. Характеризуючи соціальні

цінності, вважаємо за необхідне зазначити місце і значення базових, фундаментальних цінностей суспільства й окремої особистості, які зумовлюють загальний напрямок життя і розвитку суспільства, а також участь у ньому особистості. У соціальному ціннісному полі науковці відокремлюють дві групи взаємодоповнювальних цінностей: перша – це цінності людини як виробника, природи як джерела матеріалів та ефективності праці. Другу групу становлять моральні та загальнолюдські цінності [9]. Таким чином, до соціальних цінностей входять цінність життя і здоров'я, цінність планети Земля як природної умови життя людей, цінність націй і національної культури та самосвідомості, цінність матеріальної та духовної культури, досягнення гуманної науки і медицини, цінність загальнолюдських моральних і естетичних норм співжиття, цінність соціального досвіду людської цивілізації, політичних прав і свобод особистості тощо.

Індивідуальні цінності відомий дослідник аксіологічних проблем Х. Лейсі окреслює таким чином: основне благо, кінцева мета діяльності; якість життя, його сенс; якість людини як самостійно оцінюючої істоти; головний критерій вибору блага; основний стандарт поведінки; „об'єкти цінності”, обумовлені якістю життя і характером особистості [6, с. 65-68].

Соціальні та індивідуальні ціннісні орієнтації існують лише у процесі взаємодії, взаємопереходу, взаємозумовленості; вони вимагають від індивіда постійної відповідної психологічної напруги. Отже, сферою їхньої дії та взаємодії є ціннісне поле людської діяльності. Людина – творець цінностей і водночас найвища цінність.

Слід зазначити, що за наявності значної кількості цінностей, які становлять найрізноманітніші класифікації та є визнаними у суспільстві, кожній людині притаманна індивідуальна ієрархія цінностей, яка є своєрідним адаптером між суспільством та духовним світом особистості.

Аналіз різних типологій та класифікацій цінностей та ціннісних орієнтацій дозволяє відзначити, що розподіл цінностей за значущістю або віднесеність їх до того чи іншого типу є дещо умовними: одні й ті ж самі цінності різні автори відносять до різних груп, існують певні розбіжності у порядку розташування цінностей тощо.

Власна система цінностей притаманна й кожній професії. Бажано наявною у майбутніх лікарів вважаємо таку ціннісну парадигму: *духовні*(життя, людина, віра, Бог, любов, краса, надія,

свобода, прогрес, гуманність, знання, спілкування, духовна досконалість); *морально-етичні* (доброта, правда, совість, чесність, справедливість, щирість, гідність, чуйність, милосердя, великодушність, пошана до старших, допомога старшим та слабшим); *соціально-громадські* (до них ми відносимо й національні цінності: мир, безпека, суспільний порядок, праця, колективізм, соціальна справедливість, рівність, відповідальність, воля, обов'язок, повага до закону, права людини, готовність до захисту індивідуальних прав і свобод, толерантність, пошана до цінностей інших народів, творча і соціальна активність, вихованість, патріотизм, готовність до захисту Батьківщини, почуття національної гідності, історична пам'ять, пошана до національних традицій, любов до рідної культури); *професійні* (власно професійні та валеологічні: знання, кваліфікована праця, самовдосконалення, професійний обов'язок, повага до чужих страждань, увага до здоров'я, здоровий спосіб життя і протидія згубним звичкам, прихильне ставлення до профілактики захворювань, самоусвідомлення своєї єдності з природою).

Духовні цінності вважаємо ядром ціннісної системи. Вони є каркасом всієї ціннісної свідомості особистості. Грунтуючись на духовних ціннісних орієнтаціях, морально-етичні, соціально-громадські, національні, професійні та валеологічні цінності в свою чергу впливають на стан духовних цінностей, сприяють їхньому розвитку та трансформації.

Духовні ціннісні орієнтації розуміємо як такі, що спрямовані на досягнення людиною високих духовних цінностей, вдосконалення духовного світу. Говорячи про духовні ціннісні орієнтації зокрема і систему ціннісних орієнтацій в цілому, варто зупинитися на понятті „духовність”, яку ми вважаємо ціннісним змістом свідомості. Духовність – це потенційно закладена в людині здатність до духовного життя. Духовність виступає як „ціннісно-смісловий, інтегруючий, інспіруючий, спрямовуючий, якісно визначальний, регулюючий чинник у структурі життєвої компетентності” [10, с. 55]. Духовні ціннісні орієнтації є визначальними для розвитку й функціонування світогляду лікаря.

Морально-етичні ціннісні орієнтації зумовлюють вибір засобів досягнення мети, встановлення відносини з іншими на основі взаємоповаги та взаєморозуміння. У морально-етичних ціннісних

орієнтаціях відбиваються уявлення людини про Добро і Зло, щастя та горе, любов та ненависть, честь і безчестя, за допомогою яких людина може оцінити конкретні життєві ситуації, вчинки інших та власну поведінку. Вони фіксують певне ставлення людини до явищ і процесів життя, яке виражає засудження або схвалення. Морально-етичні ціннісні орієнтації є одним із засобів розвитку особистості, методологічним підґрунтям морального виховання [14].

Духовність і мораль є підґрунтям особистості. Людська душа, вважає І. Степаненко, не скерована духом, сформованим на етичних засадах, залишається „темною пучиною вод” (К. Юнг), яка може вийти з „берегів” і цілком поглинути людину, зруйнувати її особистість [10, с.47]. Лікар зобов’язаний бути особистістю високomorальних якостей, зразком для середнього молодшого персоналу, авторитетом для пацієнтів та колег, носієм не тільки загальноприйнятої моралі, але й моралі лікарської, яка складається з системи норм і вимог до поведінки лікаря.

Соціально-громадські ціннісні орієнтації визначають вибір суспільно- ціннісної діяльності, сприяють розвитку почуття відповідальності перед людьми та суспільством за результати своєї діяльності, спрямовують на виховання поваги до законів держави і прав людини. Національні ціннісні орієнтації ми розглядаємо як різновид соціально-громадських. І. Бех наполягає на тому, що ціннісні орієнтації особистості значною мірою формуються на національному ґрунті. „Кожний індивід має набувати освіти як гідний представник свого етносу в смисловому полі цінностей, властивих його народові” [3, с.12]. Без усвідомлення своєї належності до певної нації, дотримання її традицій неможливо стати громадянином світу.

Медицина як ніяка інша сфера людської діяльності є соціально забарвленою. Суспільство висуває підвищені вимоги до медицини і лікарства. Лікар не може стояти осторонь прогресу, збереження миру, запобігання розв’язання воєнних конфліктів, захисту екології тощо. Водночас медицина є „позасоціальною”, „позаполітичною” галуззю: слідує клятві Гіппократа, лікар зобов’язаний надавати допомогу кожному, хто її потребує, незалежно від расової приналежності, політичної прихильності, віросповідання. Професійні ціннісні орієнтації містять ставлення до засвоєння знань, здатності застосовувати ці знання у практичній діяльності, генерувати ідеї, творчо трансформувати світ і

себе. Професійні ціннісні орієнтації спрямовані на цінність професії, яка складається як із самостійного її значення для розвитку і творчого самовираження особистості, так і з того, що трудова діяльність є засобом досягнення різних благ, до яких прагнуть члени суспільства. Особливість професійних ціннісних орієнтацій лікаря в тому, що вони майже збігаються з духовними та морально-етичними ціннісними орієнтаціями. Гуманізм лікаря співпадає з соціальною функцією медицини. Він виявляється в активному прагненні допомогти хворому, використати всі можливості для охорони здоров'я. Специфічність професійних ціннісних орієнтацій медиків також полягає в об'єкті професійного впливу – людині. Людина – це об'єкт найвищого ступеня складності.

Отже, аналіз різних типологій та класифікацій цінностей та ціннісних орієнтацій дозволяє відзначити, що розподіл цінностей за сходами значущості або віднесеність їх до того чи іншого типу є дещо умовними: одні й ті ж самі цінності різні автори відносять до різних груп, існують певні розбіжності у порядку розташування цінностей, існують ціннісні орієнтації у кожній професії, індивідуальні ціннісні смисли тощо.

Література

1. Анохин П. К. Очерки по физиологии функциональных систем / П. К. Анохин. – М. : Медицина, 1975. – 448 с.
2. Берлин И. Оригинальность Макиавелли / И. Берлин // Человек. – 2001. – № 3. – С. 141–152.
3. Бех І. Д. Виховання особистості : навч.-метод. видання : у 2 кн. / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – . –
Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – 2003. – 280 с.
4. Зазвязинский В. И. Идеал, гармония и реальность в системе гуманистического воспитания / В. И. Зазвязинский, Ш. А. Амонашвили, А. Ф. Закирова // Педагогика. – 2002. – № 9. – С. 3–10.
5. Леонтьев Д. А. Методика изучения ценностных ориентаций / Д. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1993. – 17 с.
6. Лэйси Х. Свободна ли наука от ценностей? : Ценности и науч. понимание / Хью Лэйси ; пер. с англ. Л. В. Сурковой ; под общ. ред. В. А. Яковлева. – М. : Логос, 2001. – 359 с.
7. Момов В. Человек, мораль, воспитание : (теоретико-методологические проблемы) : пер. с болг. / В. Момов. – М. : Прогресс, 1975. – 163 с.

8. Попов М. В. Аксиология і медицина / М. В. Попов. – К. : ПАРАПАН, 2003. – 281 с.
9. Радина Л.В. К вопросу об условиях формирования ценностных ориентаций студентов и школьников / Л. В. Радина //Школа комплексного компьютерного обучения : опыт, проблемы, перспективы: сб. науч. трудов / под ред. проф. Смирнова В.П. – М., 2001. – Вып. 1. – С. 245.
10. Степаненко І. Духовність і життєва компетентність / Ірина Степаненко // Філософська думка. – 2005. – № 6. – С. 40–55.
11. Столович Л.Н. Жизнь. Творчество. Человек / Л. Н. Столович. – М.: Политиздат, 1985. – 415 с.
12. Ткачова Н. О. Роль та зміст освітніх цінностей в умовах трансформації українського суспільства / Н. О. Ткачова // Ціннісні парадигми освіти. – Х., 2004. – С. 39–54.
13. Франкл В. Человек в поисках смысла : [сборник] : пер. с англ. и нем. / В. Франкл ; общ. ред. Л. Я. Гозмана, Д. А. Леонтьева ; вступ. ст. Д. А. Леонтьева. – М. : Прогресс, 1990. – 367 с.
14. Шманёва И. В. Ценностные ориентации как фактор активизации учебно-познавательной деятельности старшеклассников : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Шманёва Ирина Витальевна. – Магнитогорск, 1997. – 169 с.

В статтє представлен анализ наиболее распространённых классификаций ценностей. Автор отмечает базовый характер духовных ценностных ориентаций в системе ценностей личности; предлагает модель ценностной системы врача; определяет специфику ценностных ориентаций медиков.

Ключевые слова: *духовные ценности, личность, типология ценностей.*

The article presents the analysis of the most widespread values classifications. The author marks the basic character of spiritual value orientations in a personal system of values; suggests the model of a doctor's value system; defines the specifics of medic value orientations.

Keywords: *spiritual values, personality, typology of values.*

Скрябіна Т. О. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри української та російської мов ДЗ «Луганський державний медичний університет» (м. Луганськ, Україна)

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор С.Я. Харченко